

■ ДИСКУСІЇ

УДК 316.334.3:324](477)

DOI: 10.37128/2411-4413-2019-9-11

**ФАКТОРИ НЕРІВНОСТІ І СУСПІЛЬНА
РЕАКЦІЯ НА ДИФЕРЕНЦІАЦІЮ СТАТУСІВ В
КОНТЕКСТІ ЗМІНИ ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ
УПОДОБАНЬ ©**

СЛОТЮК П.В.,
кандидат історичних наук, доцент,
Вінницький національний
аграрний університет
(м. Вінниця)

У статті здійснено розгляд проблеми впливу факторів нерівності на формування електоральних орієнтацій політично активного населення, а також визначено чинники здійснення вибору різними групами класово орієнтованих індивідів. На основі досліджень з обробкою статистичних даних здійснено аналіз особливостей формування соціальної структури українського суспільства і особливості їх впливу на результати виборів. Особливо актуалізовано питання зумовленості політичного вибору громадян та його відповідність стратегічному курсу розвитку України.

Враховуючи тривалі дискусії щодо характеру формування політичного середовища, головну роль в якому, на думку авторів досліджених робіт, відіграють ментальні чинники, пропонується звернути увагу на існуючі соціально-економічні реалії в державі та їхній взаємозв'язок з особливостями функціонування політичних інститутів, доступом населення до розподілу матеріальних благ, становленням нової структури соціальної стратифікації, оскільки саме вони кардинально впливають на зміну електоральних уподобань українців та їхніх уявлень про майбутнє держави.

Ключові слова: нерівність, диференціація, статус, електорат, вибори.

Таб.: 2. Рис.: 1. Літ.: 23.

**FACTORS OF INEQUALITY AND SOCIAL REACTION TO DIFFERENTIATE STATUSES IN
CONTEXT OF THE CHANGE ELECTORAL PREFERENCES**

SLOTIUK Petro,
Candidat of Historical Sciences, Associate Professor,
Vinnytsia National Agrarian University
(Vinnytsia)

The article deals with the problem of influence of inequality factors on the formation of electoral orientations of politically active population, as well as determines the factors of choice by different groups of class-oriented individuals. On the basis of statistical data processing, the analysis of the peculiarities of the formation of the social structure of Ukrainian society and the peculiarities of their influence on the election results were made. The issue of conditionality of political choice of citizens and its correspondence to the strategic course of development of Ukraine are separately actualized.

Given the lengthy discussions on the nature of the political environment, the main role in which, according to the authors of the studies, mental factors play, it is proposed to pay attention to the existing socio-economic realities in the country and their relationship with the peculiarities of the functioning of political institutions, access to the population of material benefits, the formation of a new structure of social stratification, because they radically affect the change in the electoral preferences of Ukrainians and their ideas about May utnye state.

Key words: inequality, differentiation, status, electorate, elections.

Tabl.: 2. Fig.: 1. Ref.: 23.

**ФАКТОРЫ НЕРАВЕНСТВА И ОБЩЕСТВЕННАЯ РЕАКЦИЯ НА ДИФФЕРЕНЦИАЦИЮ
СТАТУСОВ В КОНТЕКСТЕ ИЗМЕНЕНИЯ ЭЛЕКТОРАЛЬНЫХ ПРЕДПОЧТЕНИЙ**

СЛОТЮК П.В.,
кандидат исторических наук, доцент
Винницкий национальный аграрный университет
(г. Винница)

В статье рассмотрены проблемы влияния факторов неравенства на формирование электоральных ориентаций политически активного населения, а также определены факторы осуществления выбора различными группами классово ориентированных индивидов. На основе исследований с обработкой статистических данных совершен анализ особенностей формирования социальной структуры украинского общества и особенностей их влияния на результаты выборов. Отдельно актуализирован вопрос обусловленности политического выбора граждан и его соответствия стратегическому курсу развития Украины.

Учитывая длительные дискуссии о характере формирования политической среды, главную роль в котором, по мнению авторов исследованных работ, играют ментальные факторы, предлагается обратить внимание на существующие социально-экономические реалии в государстве и их взаимосвязь с особенностями функционирования политических институтов, доступом населения к распределению материальных благ, становлением новой структуры социальной стратификации, поскольку именно они кардинально влияют на изменение электоральных предпочтений украинцев и их представлений о будущем государства.

Ключевые слова: неравенство, дифференциация, статус, электорат, выборы.

Таб. 2. Рис. 1. Лит. 23.

Постановка проблеми. Дискусії, що розгорілися в політичному середовищі і соціальних мережах з приводу результатів виборів Президента України 2019 року, «розкололи» суспільство на умовні 25% і 73%, показавши не стільки прихильність і симпатії виборців до того чи іншого кандидата, скільки рівень усвідомлення важливості курсу, основні елементи якого формувалися політичними реаліями 2013–2019 рр. Саме зв'язок між реаліями та їх сприйняттям значною частиною українського суспільства, з одного боку і мотиви, характер становлення електоральних уподобань, вплив соціальних факторів на їх виникнення — з іншого, актуалізують цю проблему в умовах тимчасової політичної невизначеності й суспільно-політичних ризиків, вимагаючи наукового аналізу причин гострої політичної суперечки, яка має всі можливості продовжитися і в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В існуючих наукових публікаціях викладено достатньо цікавих думок, обґрунтованих фактами, які вказують на причини, що визначають зміну електоральних уподобань і те, від чого вони залежать [1]. В умовах гібридного протистояння чималу роль відіграють політичні технології, що застосовуються з різною метою, в тому числі й ті, які контролюються і спрямовуються із закордону. У цьому контексті цікавими є декілька фундаментальних досліджень, які розкривають сутність методів політичної пропаганди та її вплив на поведінку виборців. Серед них можна виокремити книги «Потерянный разум» С. Кара-Мурзи і «Опасная книга» К. Кеворкяна, а також переклади монографій Дж. Арквіллі і Д. Ронфельдта «Мережі і мережні війни: Майбутнє терору, злочинності і бойових дій» та Е. Шмідта й Д. Коена «Новий цифровий світ» тощо [2]. Однак, ми не ставимо за мету аналізувати застосування політтехнологій під час виборів. Вони безумовно зіграли чималу роль у формуванні електоральних уподобань, але це тема для окремого дослідження, хоча і тісно пов'язана із заявленою. Більш важливим є аналіз соціальних факторів, які зіграли чималу роль в процесі виборів, вплинувши на результати виборчої компанії, які для багатьох залишаються поки що незрозумілими. Механізми такого впливу частково розглядаються в публікаціях українських соціологів Н. Коваліско, С. Макеєва, О. Резніка, В. Паніото, О. Рахманова, І. Прибиткової та інших. У російській соціологічній літературі ця проблема представлена М. Карповою, Н. Тихоновою, а також Т. Заславською, Г. Здравомисловим, М. Руткевичем. Але вони звертають увагу на соціально-економічні механізми формування соціальної нерівності та їхній вплив на соціальну структуру суспільства і з електоральними настроями все це практично не пов'язують. Найбільш значимим дослідженням, яке суттєво розширює наші уявлення щодо проблеми соціальної нерівності є книга Т. Пікетті «Капітал у ХХІ столітті» [3], однак, і вона є суто економічною й підводить нас до усвідомлення важливості соціальної диференціації в історичному контексті, але не пояснює, як розриви в добробуті впливають на формування соціальної активності громадян та їхню політичну свідомість.

Електоральна поведінка виборців вивчалася різними соціологічними школами за межами України, які представлені А. Зігфрідом, П. Лазарсфельдом, С. Ліпсетом, С. Рокканом. В українській науковій літературі ця проблема представлена публікаціями В. Бунь, Р. Балабана, С. Рябова, які аналізують результати прикладних соціологічних досліджень, що проводилися в минулому, і лише започатковують дискусію на цю тему [4].

Метою статті є пошук взаємозалежностей між процесом формування електоральних орієнтацій і факторами нерівності, що суттєво впливають на реакцію суспільства щодо

диференціації статусів і просочування в політичну свідомість елементів зіпсованої пропагандою і маніпулятивними технологіями соціального світу, який насичують духом давно відомих політичних симулякрів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вплив факторів нерівності на електоральну поведінку з першого погляду не є настільки значущим, щоб виділяти його в окрему проблему, намагаючись пояснити взаємозалежності між рішенням, яке приймає виборець під час голосування та його соціальним статусом. До того ж, цьому присвячено чимало досліджень, на яких формувалися соціально-психологічна і класова концепції, а також теорії «раціонального вибору» і «політичного поля». Разом з тим природа цієї поведінки залишається не до кінця зрозумілою, а її мотиви мають властивість змінюватися у напрямку, який слабо корелюється із соціальною позицією виборця в момент вибору. Через це далеко не все так однозначно і з результатами президентської кампанії в Україні 2019 року, які в більшості пов'язують із успішним застосуванням новітніх політтехнологій, впливом засобів масової інформації тощо. Однак, успіх одного і поразку іншого кандидата не варто пов'язувати лише з окремими технологічними «знахідками» та їхніми авторами, тим більше з деякими «демонічними» особистостями із середовища українського олігархату, які нібито не змогли знайти спільної мови з колишнім керівництвом країни. Зважаючи на останнє інтерв'ю І. Коломойського у програмі «Наші гроші», суть їхнього конфлікту цілком зрозуміла, а ось його соціальна природа прихована в іншому, і, на наш погляд, є набагато суттєвішою, аніж те, що переважно транслують на телебаченні й обговорюють в соціальних мережах. Це механізми продукування соціальної нерівності і реакція населення на диференціацію статусів – процес, який продовжується з 1991 року і ніяк не може завершитися. Як уже зазначалося, проблемі нерівності було присвячене фундаментальне дослідження французького економіста Т. Пікетті, який висловив занепокоєння тим, що «нова глобальна економіка» не тільки зіграла чималу роль у подоланні бідності, «але й збільшила нерівність» [3, с. 477]. Окрім того, викликає занепокоєння усунення держави від управління економікою, що загрожує її ефективному функціонуванню з одного боку, а з іншого – сприяє концентрації великих капіталів в руках мізерної кількості власників, які втручаються в діяльність політичних інститутів, використовуючи їх у своїх цілях. Щоб мінімізувати цей вплив, Пікетті пропонує створити «нові інструменти для відновлення контролю за фінансовим капіталізмом, який став некерованим» [3, с. 480]. В Україні це відчувається особливо гостро, оскільки саме він створює політичну і фінансову турбулентність, що не дозволяє проводити успішні реформи і підвищувати добробут громадян. Середовищем для фінансових махінацій у нас є сфера тіньової економіки, розмір якої, за обчисленням Асоціації дипломованих і сертифікованих бухгалтерів (АССА), становить 46% від ВВП в той час, коли світовий показник тримається на рівні 23% і за прогнозами до 2025 року має скоротитися до 21% [5, с. 12]. Це і породило так звану «латентну напруженість», яка на деякий час розрядилася через протестне голосування, що стало однією зі складових поразки П. Порошенка. Накопичувалася вона поступово і не за один рік, свідченням чому є структура сукупних витрат домогосподарств в Україні, обрхована Держстатом (табл. 1).

Таблиця 1

Структура сукупних витрат домогосподарств у 2010-2017 рр.

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р. ¹	2015 р. ¹	2016 р. ¹	2017 р. ¹
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн..	3073,3	3458,0	3592,1	3820,3	4048,9	4952,0	5720,4	7139,4
Структура сукупних витрат домогосподарств	відсотків							
Споживчі сукупні витрати	89,9	90,1	90,8	90,2	91,6	92,9	93,2	92,9
продукти харчування та безалкогольні напої	51,6	51,3	50,1	50,1	51,9	53,1	49,8	47,9
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,4	3,4	3,5	3,5	3,4	3,3	2,9	3,1
непродовольчі товари та послуги	34,9	35,4	37,2	36,6	36,3	36,5	40,5	41,9
в тому числі								
одяг і взуття	6,0	5,7	6,1	5,9	6,0	5,7	5,6	5,5

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	9,2	9,6	9,9	9,5	9,4	11,7	16,0	17,0
предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,3	2,2	2,3	2,3	2,3	2,0	1,7	2,0
охорона здоров'я	3,2	3,2	3,4	3,4	3,6	3,7	4,2	3,8
транспорт	3,7	4,0	4,3	4,3	4,3	3,7	3,6	3,7
зв'язок	2,7	2,6	2,8	2,8	2,8	2,4	2,3	2,4
відпочинок і культура	1,8	1,9	2,0	2,1	1,8	1,5	1,4	1,6
освіта	1,3	1,3	1,3	1,2	1,1	1,1	1,0	1,1
ресторани та готелі	2,4	2,5	2,5	2,5	2,3	2,0	2,2	2,3
різні товари і послуги	2,3	2,4	2,6	2,6	2,7	2,7	2,5	2,5
Неспоживчі сукупні витрати	10,1	9,9	9,2	9,8	8,4	7,1	6,8	7,1
Довідково: оплата житла, комунальних продуктів та послуг	7,6	8,0	8,3	8,0	8,1	10,2	14,7	15,4

¹ Без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях. (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя) Джерело: [6].

Із запропонованої таблиці видно як змінювалися сукупні витрати домогосподарств впродовж 2010–2017 рр., особливо в оплаті житла і комунальних послуг, збільшившись у два рази. На це вказує і розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів, де переважна більшість населення задовольняла свої потреби на межі бідності і тільки у 14,8% місячні середньодушові доходи у 2017 р. (практично за рік до початку виборчої компанії) перевищували 5 тис. грн. При цьому структура споживання продуктів харчування впродовж семи років майже не змінилася. Більше того, народ явно мав можливість нормально харчуватися, подорожувати, витрачав кошти на зв'язок, транспорт і т. д. Таб. 2.

Таблиця 2

Розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів¹

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р. ²	2015 р. ²	2016 р. ²	2017 р. ²
Розподіл населення (%) за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів у місяць, грн.								
до 1920,0	78,1	70,5	61,2	54,6	51,7	35,3	18,4	6,9
1920,1–2280,0 ³	21,9	29,5	14,5	16,6	16,5	17,6	16,0	7,7
2280,1–2640,0	9,3	10,5	11,7	15,9	16,4	11,0
2640,1–3000,0	5,6	6,8	7,8	11,4	13,6	11,0
3000,1–3360,0	3,1	4,3	4,6	6,7	10,0	10,7
3360,1–3720,0	2,1	2,0	2,5	4,4	7,9	10,8
3720,1–4080,0 ³	4,2	5,2	5,2	8,7	17,7	9,3
4080,1–4440,0	6,3
4440,1–4800,0	6,4
4800,1–5160,0	5,1
понад 5160,0	14,8

¹ Починаючи з 2011 року при розрахунках середньодушових показників, а також диференціації населення (домогосподарств) за рівнем матеріального добробуту використовується шкала еквівалентності. Для забезпечення зіставності показників динамічних рядів був проведений перерахунок даних 2010 року з урахуванням шкали еквівалентності.

² Без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

³ У 2010 та 2011 рр. – понад 1920 грн, у 2012 – 2016 рр. – понад 3720 грн.

(без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя) Джерело: [7].

Але покладатися на українську статистику справа ризикована. Вона «не містить звітів про доходи найбільш високооплачуваних», які ніде не відображаються» [6]. Навіть доходи чиновників, які почали декларуватися лише останнім часом, викликають масу запитань, особливо щодо достовірності задекларованого. І це при тому, що значна частина доходів населення перебуває в тіні. Однак, на цьому тлі скоротилася кількість економічно активного населення. Якщо у 2010 році вона становила 20894,1 тис. осіб, то у 2018 році – 17939,5 тис. Та ж сама тенденція спостерігалася серед працюючих і безробітних. Так, зайняте населення скоротилося з 19180,2 тис. осіб у 2010 році до 16360,9 тис. осіб у 2018 році. Безробіття дещо зменшилося з 1713,9 тис. до 1578,6 тис. лише за рахунок прискореної трудової міграції [6]. Але капітальні інвестиції збільшилися у 2017 році порівняно з 2010 роком майже у два рази [10]. Зросли золотовалютні резерви. Курс долара залишався стабільним. Та все це не могло задовольнити економічні очікування населення, яке прагнуло жити за європейськими стандартами в Україні. Значною мірою цьому посприяв і безвіз, коли значна частина працездатних швидкими темпами кинулася освоювати європейський ринок праці. Саме в Європі трудова міграція формувала структуру потреб, яку в Україні задовольнити було неможливо. На цьому тлі зароджувалися деприваційні настрої стосовно економічної і політичної ситуації в країні і небажання з нею миритися. До того ж, переважна частина населення знизилася свій загальнокультурний та інтелектуальний рівень, про що свідчить зменшення кількості відвідувачів театрів з 17,6 млн у 1990 році до 6,2 млн у 2017 році. Ця ж тенденція простежується і в динаміці відвідувань музеїв. Для прикладу, якщо в 1990 році в українських музеях побувало 31,8 млн. осіб, то в 2017 році лише 16,4 млн. Аналогічна ситуація склалася з відвідуванням бібліотек і поповненням бібліотечних фондів, які порівняно з 1990 роком зменшилися наполовину [11]. І це при тому, що попит на освіту не зменшувався, свідченням чого є збільшення кількості університетів і охочих у них навчатися. Пік ажіотажного попиту на вищу освіту припав на 2008 рік, коли в Україні функціонувало 353 університети, в яких навчалася 2364,5 тис. осіб (у 1990 році на 149 вищих навчальних закладів припадало 881,3 тис. студентів). У 2018/19 році кількість закладів вищої освіти продовжує залишатися на рівні 282 при тому, що кількість студентів у цьому ж таки навчальному році не перевищує 1,145 тис. осіб [12]. Дається взнаки демографічна ситуація і збільшення кількості охочих виїхати на навчання за кордон, особливо до Польщі. Усе це вказує на розходження між рівнем претензій і можливістю їх задоволення в Україні. Така модель у соціології і соціальній психології отримала назву «аспіраційної депривації», яка вже у 2013 році почала прогресувати, ставши однією з головних причин «Революції гідності». Це був, насамперед, протест проти олігархічної економіки і тієї моделі держави, яку олігархи використовували для задоволення своїх інтересів. Передусім протест середнього класу і тих, хто ідентифікував себе з ним, ідентифікував не за реальним статусом, а за соціальною роллю, яка усвідомлювалася в прагненні набуття відповідних статусних ознак. Енергія цього протесту накопичувалася давно. Спроби спрямувати його через дві революції не стали уроком для української влади, а олігархи всіляко старалися використати протестні настрої для укріплення свого впливу на українську політичну систему. Війна мало що змінила. Позитивною тенденцією, яка намітилася після 2014 року, стало зростання ролі громадськості в житті суспільства. Однак, рівень довіри до влади залишався невисоким. Тільки президентські вибори 2014 року показали, що негативну тенденцію можна змінити, але вона була короткотерміною. Це підтверджує і дослідження американського центру Gallup. Так, якщо П. Порошенку у 2014 році довіряли 48% виборців, то уже в 2015 році рівень довіри до Президента знизився до 14% [11]. Загалом владі довіряли лише 9% опитаних, що є нижче медіани для колишніх радянських республік в 48% і нижче середнього світового показника довіри в 58 % (рис.1) [13].

Але така ситуація мало кого хвилювала. Думалося, що війну вдасться завершити швидко, а низька оцінка діяльності владних інституцій для України є звичною, та й напередодні наступної виборчої кампанії такі настрої вдасться переломити. Наразі ніхто із політичних акторів не допускав, що неприйняття населенням старих меседжів і політичних програм зможе вилитися в будь-які радикальні форми протесту у воюючій країні. Разом з тим, зростала довіра до виборчої системи. Якщо у 2014 році в чесні вибори вірили 12% опитаних, то 2018 році таких нараховувалося уже 26% [13]. Ситуація більш ніж парадоксальна на тлі нагнітання істерії щодо фальсифікації виборів і використання адмінресурсу. Саме на цьому тлі формувався відкладений протест, який рано чи пізно мав проявитися в період виборчої кампанії. І він знайшов своє відображення в її результатах (73,2% голосів за кандидатуру В. Зеленського і 24,45% – за кандидатуру П. Порошенка). Суспільство проявило свою революційність уже не через «майдан», а вибори. Не дивлячись на те, що виборча система в Україні є далекою від досконалості, президентські перегони показали, що і з допомогою недосконалої виборчої системи владу можна змінювати, при тому кардинально. Інша справа, чого очікують від новообраної влади ті, хто за неї проголосував.

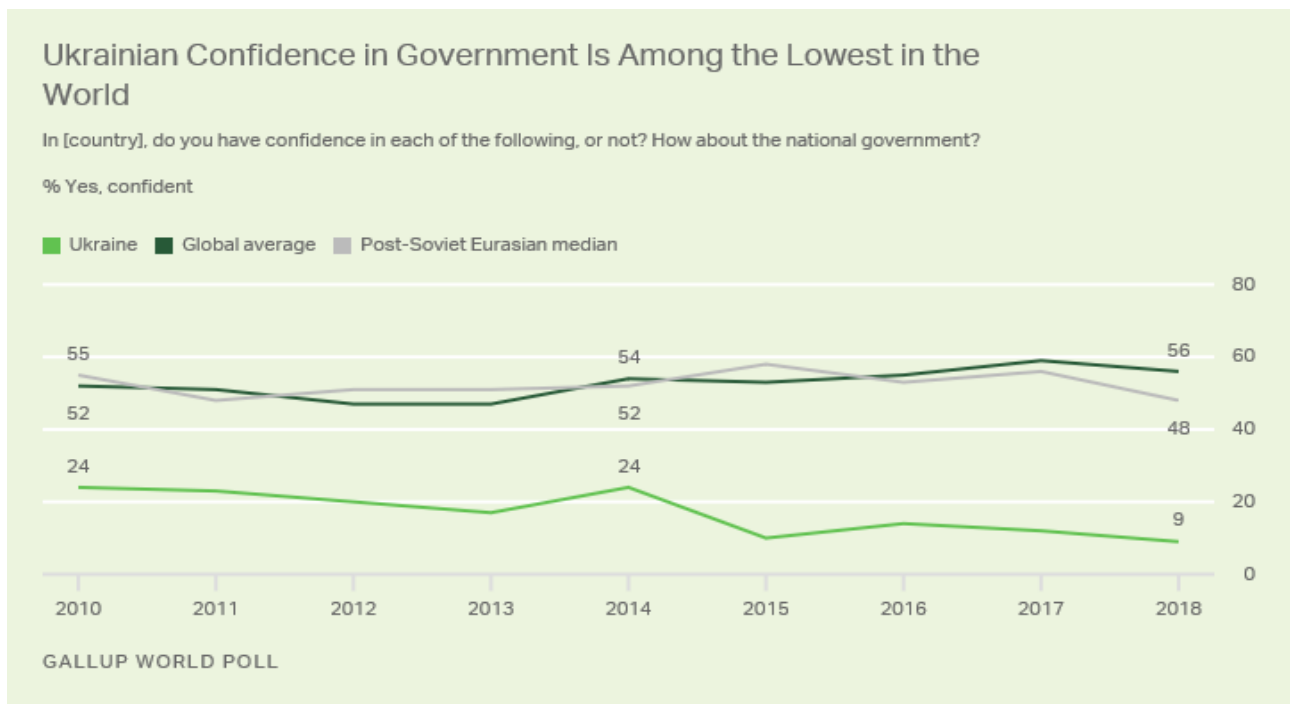

Рис. 1. Довіра українців до влади за даними аналітичного центру Gallup
Джерело: [13].

Через нестачу достовірної інформації зробити це не так просто. Однак, ключем для розуміння характеру вибору 73,2%, як і 24,45%, є стратифікаційна модель українського суспільства, соціальна структура якого важко піддається визначенню, але без цього цю проблему зрозуміти неможливо.

Разом з тим, дослідження, насамперед українських науковців, вказують на подібність цієї моделі із тими, що існують на Заході. Для прикладу, Л. Малиш на основі аналізу доходів і можливостей споживання описує таку соціальну модель, в якій еліті (тобто вищому класу) належить 0,7% від загальної кількості населення, вищому середньому – 14,4%, нижчому середньому – 59,4 %, нижчому класу – 22,0% [14, с. 109]. Такий розподіл майже не відрізняється від загальноєвропейського. Відштовхуючись від запропонованих позицій можна припустити, що результати виборів в Україні головним чином залежали від того, як проголосував український середній нижчий і нижчий клас. Однак, це не може стосуватися середнього класу в цілому, а лише середнього нижчого класу і нижчого класу загалом. Разом вони і набирають більше 70-ти відсотків.

Що ж визначило характер їхнього електорального вибору? У соціології існує декілька концептуальних моделей, які пояснюють поведінку виборців у період вибору: соціологічна (А. Зігфрід, П. Лазарсфельд), соціально-психологічна, радикальна (П. Данліві), раціонально-інструментальна (Й. Шумпетер, Е. Дуансон). На наш погляд, найбільш універсальною є соціологічна модель. Як стверджує В. Бунь: «Провідним фактором електорального вибору в межах соціологічної моделі визначають формування «групової ідентичності виборця з референтною для нього соціальною групою» [15]. До того ж, він дозволяє обґрунтувати вплив «соціально-групових конфліктів на ідеологічну і партійну диференціацію» [13]. І не тільки. Справа в тому, що в Україні партійна диференціація виражена слабо. Більш вагома роль належить диференціації соціальній. Однак, і в цьому випадку саме «групова ідентичність... зумовлює остаточний вибір громадян» [13].

Вибори показали, що сформувалася саме вона, ставши відповідним маркером руху суспільства до своєї зрілості, що засвідчує факт виникнення прошарку, який продемонстрував своїм вибором не тільки протестні настрої спрямовані проти старої влади, але й чималий попит на популізм, що є цілком характерним для цієї соціальної групи. Її формування припало на початок 90-х і остаточне закріплення в системі соціальної диференціації відбулося лише тепер. Разом з тим, соціальний склад цієї групи є досить неоднорідним, оскільки формувалася вона із представників різних соціальних утворень, що в радянській класовій градації належали до «трудової інтелігенції», верхніх прошарків робітничого класу і колгоспного селянства. Після розпаду Радянського Союзу ця категорія постраждала найбільше і вимушена була якнайшвидше прилаштуватися до нових соціальних реалій. Нова система цінностей, що формувалася впродовж майже 30-ти років і була

апробована як мінімум на двох її поколіннях, визначила характер їхнього способу життя, індивідуальних стратегій і морально-ціннісних орієнтацій. Тому вибір 21 квітня не є вибором «за приколом», а цілком закономірною реакцією на диференціацію статусів у постмайданній Україні.

Варто звернути увагу на ще одну особливість цього середовища – його достатньо динамічну мобільність, що в наближеній перспективі буде сприяти появі нової регіональної політичної еліти, а в процесі подальшої демократизації партійно-політичної системи – зміні її «інституційного дизайну». Разом з тим, марно сподіватися на якесь «нове покоління», у якого відсутній кланово-корупційний досвід, покоління, яке володіє ідеями і нестандартним мисленням, будучи готовим реалізувати всі соціальні «забаганки» середовища із рівнем претензій, характерних для європейського середнього і середнього нижчого класу.

Важливою ознакою, яка стигматизує цю соціальну групу, є культура. А. Дамарська, цитуючи П. Бурдє, звертає увагу на те, що він «виокремив «три основні властиві панівному класу» практики споживання: «харчування, культуру і представницькі витрати» і був переконаний в тому, що «висока культура і витончений смак протиставляються популярній культурі та примітивному смаку». До того ж існує тісний взаємозв'язок «між культурним споживанням і соціальною позицією» [16, с. 54]. На основі досліджень, які проводив інститут соціології АН України вона запропонувала чотири основні стилі щодо діапазону використання культурних практик, котрі корелюються із вітчизняною структурою соціальної стратифікації. Ним є стиль «популярна культура», який демонструє низький рівень культури і в якому переважають практики «перегляду телепередач, відпочинку без зайвих занять, прийом або відвідування гостей, вибір на користь поп-музики, комедійних та гостросюжетних фільмів», і якому віддає перевагу 55,3% міських жителів [16, с. 67].

Стилю, якому притаманні значно вищі культурні практики, віддає перевагу 21,6% городян. Сучасному стилю з вузьким діапазоном культурних практик відповідає спосіб життя 21,6% міського населення і стилю, що отримав назву «культурна ізоляція», відповідають культурні практики 9% мешканців міст, які ніякої участі в культурному житті не беруть [16, с. 67]. Наведені цифри вказують на фактори, що стали генеруючим механізмом електоральних уподобань цих соціальних груп і відповідно формували результати як першого, так і другого туру виборів. Тому заклики О. Забужко, А. Роговцевої, А. Сеїтабласва, Ю. Винничука та інших відомих діячів культури цим середовищем сприйняті не були. Попри все, цю ситуацію не варто сприймати як трагедію. Вона є результатом прискореної структурної динаміки українського суспільства, для якої характерне «становлення нових видів міжгрупової інтеграції», поряд із чим «спостерігається поглиблення диференціації і... поляризації соціальних груп, вимивання середніх прошарків, посилення соціальної напруженості» [17, с.43, 44].

Ця тенденція буде продовжуватися до тих пір, поки рівень заробітної плати в структурі виробничих витрат не досягне загальноєвропейського показника у 40–45% замість українського – 8–9% і співвідношення доходів 10% найбідніших і 10% найбагатших дорівнюватиме 10:1, а не в 45 разів, як тепер [17, с.46]. Саме з цією метою варто проводити реформи, головним результатом яких має стати зміна соціальної структури суспільства з явною перевагою середнього і середнього вищого класу. Це те середовище, з якого виросте майбутня політична та інтелектуальна еліта. Із завданням її сформувати протягом майже тридцяти років два покоління українців не впоралися. Виявилось, що для цього замало часу і того соціального досвіду, яким вони володіли. Однак, варто пам'ятати, що «існуючі сьогодні негативні елементи нерівності можуть вкоренитися і справити такий вплив на розвиток державних інституцій та формування державної політики, наслідки якого важко буде нейтралізувати в майбутньому» [18, с.10].

Мала чисельність середнього класу особливо в сегменті середнього середнього і середнього вищого, приводить до гальмування соціальної мобільності й утвердження орієнтації не на досягнення успіху через власну активність і працю, а доступу до привілеїв і несправедливого перерозподілу шляхом використання різноманітних механізмів впливу і панування. Через це руйнуються вільні зв'язки між індивідами та окремими соціальними групами, а оскільки вони «більш поширені в контекстах середнього класу» [19, с. 2], то зменшення частки цього класу в соціальній структурі суспільства призводить до її маргіналізації з одночасною появою настроїв, зорієнтованих на соціальне утриманство і патерналізм.

З іншого боку, з'являються так звані «приховані травми класу» [19, с. 3], які суттєво впливають на поведінку виборців та їхній електоральний вибір. Залежать вони значною мірою і від уявлень про справедливість, пов'язаних з реалізацією принципу рівності, не настільки відображеному в позитивному праві, скільки відтворюваного в конструкціях панівної суспільної моралі. Все це і є тими елементами, які значною мірою впливають на формування політичних уподобань українців під час виборчих кампаній і на основі чого українське суспільство визначає подальшу стратегію свого розвитку.

Висновок. Таким чином, електоральна поведінка виборців переважно залежить не стільки від їхніх політичних уподобань, скільки від групових орієнтацій приналежних до відповідного класу виборців та їхніх уявлень про рівність і справедливість. У нашому випадку на нього впливає і політичний дискурс радянської доби, відтворюваний поколіннями 50-х і 60-х і навіть 70-х років, що жили у відносній політичній та економічній стабільності і засвоїли моделі життя, що формувалися умовами тієї епохи. Разом з тим, не варто забувати і про молодших, які є продуктом епохи постмодерну, епохи кризи не тільки комуністичної ідеології, але й західного лібералізму. Їхня поведінка і життєві стратегії в умовах прискореної соціальної диференціації і деінтелектуалізації суспільства демонструють розгубленість у визначенні цілей суспільства, а за відсутності сталих життєвих позицій це, знову ж таки, робить їх вразливими до різних маніпуляцій і нав'язування чужих наративів, чужих поглядів і чужої ідеології. Все це ї є тими факторами, які закріплюють існуючу соціальну диференціацію, не дозволяючи сформувати основні стратегічні пріоритети країни в межах заявленого євроатлантичного вибору.

Список використаних джерел

1. Кочубей Л. Проблеми дослідження електорального простору. *Політичний менеджмент*. 2005. №2. С. 108–117.
2. Рубан А. Ефективність виборчих технологій. *Політичний менеджмент*. 2011. №1. С. 103–111.
3. Бунь В. Теоретичне визначення форм електоральної суб'єктності. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2015. Вип. 6. С. 286–294.
4. Кара-Мурза С. Потеряний разум. Москва: Эксмо; Алгоритм, 2007. 736 с.
5. Кеворкян К. Опасная книга. Феномен нацистской пропаганды. Харьков: Точка, 2011. 524 с.
6. Мережі і мережеві війни: Майбутнє терору, злочинності та бойових дій / за ред. Дж. Арквілли, Д. Ронфельдта; пер. з англ.: А. Іщенко. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 35 с.
7. Дергунова Н., Завгородняя М. Теория Пола Лазарсфельда: вне власти. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/teorii-pola-lazarsfelda-vne-vlasti-vremeni> (дата звернення: 17.12.2019).
8. Пікетті Т. Капітал у XXI столітті / пер. з англ. Н. Палій. Київ: Наш формат, 2016. 696 с.
9. Коваліско Н. Економіка і соціологія нерівності: емпіричні свідчення глобальних тенденцій. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2018. № 3. С. 7–24.
10. Структура сукупних витрат домогосподарств (1999–2013 рр.). Доходи та умови життя. Демографічна та соціальна статистика. Держстат України 1998–2019 рр. – URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdvvg_rik/dvvg_u/str_vut2010_u.htm (дата звернення: 17.12.2019).
11. Коваліско Н. Глобальний і локальний діалект наративу про нерівність. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2017. № 4. С. 22–36.
12. Розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів. Доходи та умови життя. Демографічна та соціальна статистика. Держстат України 1998–2019 рр. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdvvg_rik/dvvg_u/roz2010_u.htm (дата звернення: 17.12.2019).
13. Основні показники ринку праці в 2010–2018 рр. Ринок праці. Демографічна та соціальна статистика. Держстат України 1998–2019 рр. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rp/ean/ean_u/arh_osp_rik_u.htm (дата звернення: 17.12.2019).
14. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за 2010–2017 роки. Капітальні інвестиції. Економічна статистика. Економічна діяльність. Держстат України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/ibd/ibd_rik/ibd_u/ki_rik_u_e_bez.htm (дата звернення: 17.12.2019).
15. Культура. Демографічна і соціальна статистика. Культура. Держстат України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/cult.htm (дата звернення: 17.12.2019).
16. Заклади вищої освіти. Освіта. Демографічна і соціальна статистика. Держстат України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html (дата звернення: 17.12.2019).
17. Bikus. Z. *World-Law 9% of Ukrainians Confident in Government*. URL: https://news.gallup.com/poll/247976/world-low-ukrainians-confident-government.aspx?g_source=link_NEWSV9&g_medium=NEWSFEED&g_campaign=item_&g_content=World-Low%25209%2525%2520of%2520Ukrainians%2520Confident%2520in%2520Governmentin (дата звернення: 17.12.2019).
18. Малиш Л. Виміри стратифікації українців за рівнем добробуту. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2014. № 4. С. 94–112.
19. Бунь В. Електоральний вибір та електоральна поведінка: основні моделі. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/11622/1/5_18Ukr_nac_ideya.pdf (дата звернення: 17.12.2019).
20. Дамарська А. Соціокультурний вимір соціальної стратифікації українського суспільства. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2015. №2. С. 52–69.

21. Козловець М. Соціальна структура українського суспільства в контексті постсоціалістичних трансформацій. *Вісник національного університету «Юридична академія ім. Ярослава Мудрого»*. 2017. № 4. С. 41–57.

22. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е. М. Лібанової. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. НАН України, 2012. 404 с.

23. Orla S.J., Muldoon T. Social class and models of agency: Independent and interdependent agency as educational (dis) advantage. URL: http://www.ul.ie/psychology/sites/default/files/Jay_et_al-2018-Journal_of_Community_26_Applied_Social_Psychology.pdf (дата звернення: 17.12.2019).

References

1. Kochubei, L. (2005). Problemy doslidzhennia elektoralnogo prostoru [Problems of electoral space research]. *Politychnyi menedzhment*, №2, 108-117 [in Ukrainian].

2. Ruban, A. (2011). Efektyvnist vyborchykh tekhnolohii [The effectiveness of election technology]. *Politychnyi menedzhment*, №1, 103-111 [in Ukrainian].

3. Bun, V. (2015). Teoretychne vyznachennia form elektoralnoi subiektnosti [Theoretical definition of forms of electoral subjectivity]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filosofsko-politologichni studii*, Vol. 6, 286-294 [in Ukrainian].

4. Kara-Murza, S. (2007). *Poterianui razum [Lost mind]*. M.: Eksmo; Alhorytm [in Russian].

5. Kevorkian, K. (2011). *Opasnaia knyha. Fenomen natsystyskoi propahandu [Dangerous book. The phenomenon of Nazi propaganda]*. Kharkov: «Tochka» [in Russian].

6. Arkvilly, Dzh., Ronfeldta, D. (Eds.). (2005). *Merezhi i merezhevi viiny: Maibutnie terroru, zlochynnosti ta boiovykh dii [Networks and Network Wars: The Future of Terror, Crime and Fighting]*. (A. Ishchenka, Trans). K.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].

7. Derhunova, N., Zavhorodniaia, M. (n.d.). *Teoriia Pola Lazarsfelda: vne vlasty [Theory of Paul Lazarsfeld: Out of Power]*. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/v/teorii-pola-lazarsfelda-vne-vlasti-vremeni> [in Russian].

8. Piketti, T. (2016). *Kapital u XXI stolitti [Capital at the XXI table]*. (N. Palii, Trans.). Kyiv: Nash format [in Ukrainian].

9. Kovalisko, N. (2018). Ekonomika i sotsiologhiia nerivnosti: empirychni svichennia hlobalnykh tendentsii [Economy and sociology of irregularities: empirical data on global trends]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*, № 3, 7-24 [in Ukrainian].

10. Struktura skupnykh vytrat domohospodarstv (1999-2013). Dokhody ta umovy zhyttia. Demografichna ta sotsialna statystyka [The structure of supply vitrates of housekeeping (1999-2013). Reach that mind. Demographic and social statistics.]. *Derzhstat Ukrainy 1998-2019* Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdvdg_rik/dvdg_u/str_vut2010_u.htm [in Ukrainian].

11. Kovalisko, N. (2017). Hlobalnyi i lokalnyi dialekt naratyvu pro nerivnist [Global and local dialect narrative about nerve]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*, № 4, 22-36 [in Ukrainian].

12. Rozpodil naseleння za rivnem serednodushovykh ekvivalentnykh zahalnykh dokhodiv. Demografichna ta sotsialna statystyka. Dokhody ta umovy zhyttia [Rozpodil population beyond the middle of the souls of the equivalent igneous income. Reach that mind. Demographic and social statistics.]. *Derzhstat Ukrainy 1998-2019*. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ /operativ2007/gdvdg_rik/dvdg_u/roz2010_u.htm [in Ukrainian].

13. Osnovni pokaznyky rynku pratsi v 2010-2018. Demografichna ta sotsialna statystyka. Rynok pratsi [The main indicators of the market in 2010-2018 Rinok praci. Demographic and social statistics.]. *Derzhstat Ukrainy 1998-2019*. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua /operativ/operativ2007/rp/ean/ean_u/arh_osp_rik_u.htm [in Ukrainian].

14. Kapitalni investytsii za vydamy ekonomichnoi diialnosti za 2010-2017. Ekonomichna statystyka. Ekonomichna diialnist. Kapitalni investytsii [Capital investment for types of economic activity for 2010–2017 rock. Capital investment. Economic statistics. Economic diyalnist.]. *Derzhstat Ukrainy*. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/ibd/ibd_rik/ibd_u/ki_rik_u_e_bez.htm [in Ukrainian].

15. Kultura. Demografichna i sotsialna statystyka [The culture. Demographic and social statistics. The culture.]. *Derzhstat Ukrainy*. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua /operativ/menu/menu_u/cult.htm [in Ukrainian].

16. Zaklady vyshchoi osvity. Osvita. Demografichna i sotsialna statystyka [Bookmark your sanctuary. Osvita. Demographic and social statistics.]. *Derzhstat Ukrainy*. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html [in Ukrainian].

17. Bikus, Z. *World-Law 9% of Ukrainians Confident in Government*. Retrieved from: https://news.gallup.com/poll/247976/world-low-ukrainians-confident-government.aspx?g_source=link_NEWSV9&g_medium=NEWSFEED&g_campaign=item_&g_content=World-Low%25209%2525%2520of%2520Ukrainians%2520Confident%2520in%2520Governmentin.

18. Malysh, L. (2014). Vymiry stratyfikatsii ukraintsiv za rivnem dobrobutu [Vimiri stratifikatsii Ukrainiciv for rivnevoy good]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*, № 4, 94-112 [in Ukrainian].

19. Bun, V. *Elektoralnyi vybir ta elektoralna povedinka: osnovni modeli [Electoral vibration and electoral behavior: basic models]*. Retrieved from: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/11622/1/5_18Ukr_nac_ideya.pdf [in Ukrainian].

20. Damarska, A. (2015). Sotsiokulturnyi vymir sotsialnoi stratyfikatsii ukrainskoho suspilstva [Social and cultural vimir of social stratification of Ukrainian suspension]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*, №2, 52-69 [in Ukrainian].

21. Kozlovets, M. (2017). Sotsialna struktura ukrainskoho suspilstva v konteksti postsotsialistychnykh transformatsii [Social structure of Ukrainian suspension in the context of post-social transformations]. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia im. Yaroslava Mudroho»*, № 4, 41-57 [in Ukrainian].

22. Libanova, E. M. (Eds.). (2012). *Nerivnist v Ukraini: masshtaby ta mozhlyvosti vplyvu [Irregularity in Ukraine: the scale and power of energy]*. Kyiv: Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

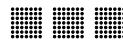
23. Orla, S.J., Muldoon, T. (n.d.). *Social class and models of agency: Independent and interdependent agency as educational (dis) advantage*. Retrieved from: http://www.ul.ie/psychology/sites/default/files/Jay_et_al-2018-Journal_of_Community_26_Applied_Social_Psychology.pdf.

Інформація про автора

СЛОТЮК Петро Володимирович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та філософії, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: slotuk@bigmir.net).

SLOTIUK Petro Volodymyrovych – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History of Ukraine and Philosophy, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, 3, Sonyaschna St., e-mail: slotuk@bigmir.net).

СЛОТЮК Петр Владимирович – кандидат исторических наук, доцент кафедры истории Украины и философии, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: slotuk @ bigmir.net).

УДК 378.147:378:101

DOI: 10.37128/2411-4413-2019-9-12

**СВІТОГЛЯДНО-ОСВІТНІ ТА
КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ТУРИЗМУ В
ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ
«ФІЛОСОФІЯ»[©]**

ЯРОВИЙ А.М.
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри історії України
та філософії
Вінницький національний
аграрний університет
м. Вінниця

В статті розглядаються соціальні функції філософсько-світоглядних чинників із формування сучасної моделі фахівця з туризму. Дана модель формується і розглядається у відповідності з основним нормативним освітнім документом – Стандартом вищої освіти за спеціальністю 242 «Туризм» галузі знань 24 «Сфера обслуговування» освітньо-професійною програмою (ОПП). Автор робить вибірку найбільш вагомих із загальних компетентностей, передбачених освітньо-професійною програмою підготовки бакалаврів за спеціальністю «Туризм» та відслідковує з наданням відповідних обґрунтувань характер їх забезпечення при викладанні курсу «Філософія». Обґрунтовується позиція, що саме філософсько-культурологічний підхід в системі туристичної освіти дозволяє всій галузі туризму вийти на більш високий рівень самосвідомості та адекватно відобразити більш глибоке розуміння туризму не просто як сукупності подорожей та розваг, а як потужний фактор інтеграції та генерації духовності людини. Автор відслідковує вказані позиції на прикладі філософсько-культурологічного забезпечення відповідних компетентностей фахівців з туризму.

Ключові слова: туризм, туристична освіта, освітньо-професійна програма, модель фахівця, професійні компетентності, світоглядно-філософські знання, соціальні функції філософії.

Літ.: 13.